

Macůrek, Josef

[Winter, Eduard. Der Josefinismus : die Geschichte des österreichischen Reformkatholizismus, 1740-1848]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1963, vol. 12, iss. C10, pp. 155-157

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102205>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

a prostorového dosahu krize. A tu někteří diskutující Topolskému vytkli, že následoval západoevropské autory mylně v tom, že podle jejich příkladu se při sledování zkoumané otázky soustředil pouze na několik vybraných evropských zemí, takže nakonec převážná část Evropy nebyla jím v jádře vzata v úvahu. Přitom vypadla kupř. tak velká oblast jakou bylo Rusko, dále sféra moldavsko-valašská, jakož i další země severní a jihovýchodní Evropy (doc. Z. Wójcik, dr. Z. Switalski). Někteří účastníci rozpravy dále připomněli, že bádání o těchto dosud opomíjených oblastech Evropy by přineslo jistě nové světlo do problémů o přeměnách, probíhajících v evropském hospodářství 17. století.

Z výše uvedeného je dobře zřejmo, jak velice obtížné jsou diskutované otázky, jak jsou materiálově a zejména teoreticky náročné a není divu, že při nynějším stavu prací nebyly dosud uspokojivě vyřešeny. Pouze další pilná a nadmíru trpělivá práce historiků, zabývajících se poněkud hlouběji otázkou přechodu od feudalismu ke kapitalismu, ve spojení s dalšími diskusemi o dosažených výsledcích, může na základě široké mezinárodní spolupráce, a především pak po vyjasnění základních teoretických otázek z marxisticko-leninských pozic, vnést posléze jasno do problematiky a charakteru jak krize v 17. století, tak i století v jeho bezprostředním sousedství.

Bedřich Sindelář

Eduard Winter. Der Josefismus. Die Geschichte des österreichischen Reformkatholicismus 1740—1848. Beiträge zur Geschichte des religiösen und wissenschaftlichen Denkens, Band I, Berlin 1962, str. 377.

Kniha vyšla ponejprv německy r. 1943 (Brünn, München, Wien) jako „Der Josefismus und seine Geschichte. Beiträge zur Geistesgeschichte Österreichs 1740—1848“. Česky vyšla r. 1945 jako „Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740—1848“ (Praha). Ve 2. vydání jsou silnice zdůrazněny — jak se praví v úvodu — linie obecnějšího dějinného vývoje, aby se historie reformního katolicismu dostala do širších souvislostí více, než se stalo v 1. vydání. W. je si vědom, že by problematika knihy vyžadovala ještě pronikavějšího historického zaclnění.

Jaké jsou základní téze knihy? Císaři Josefovi II. a vlastním zakladatelům Josefinismu, van Swietenovi a Kaunitzovi, šlo o zásadní církevní reformu, která by odpovídala hospodářskému a společenskému vývoji. Josefinství není proto výrazem vůle několika státníků či vladařů, nýbrž historickou nutností. Odpovídalo snaze státníků a vladařů zamezit revoluci reformami. Zároveň však je josefinství výrazem rostoucí síly měšťanstva v Rakousku. Odtud plynuly také jeho germanizační tendence, zejména když německá buržoazie byla v řečené monarchii nejvyvinutější. Josefinství však sloužilo zároveň také národnímu obrození slovanských národů, především Čechů. — Bylo vždy známo, že se josefinství počalo rozvíjet před vládou Josefa II.; méně však je známo, že bylo už v I. období (od r. 1746) tak výrazné. Josefinství (podle Wintera vlastně reformně katolické hnutí) se prosadilo v Rakousku zcela rozhodně po r. 1773, i když nikoli — jak ukazuje Seibtův proces — bez boje s barokně feudálními silami. Tereziánský reformní katolicismus je v každém případě nutno považovat za první období josefinismu, které se dělí smrtí van Swietenovou r. 1772 na dvě období: a) 1745—1772, kdy se prosazovalo, b) 1772—1780, kdy vládlo. Léta 1780—1790 jsou vyvrcholením. Reformní program byl tehdy vypracován právně do podrobnosti. Ale právě tento zákonodárny radikalismus císaře Josefa II. vyvolal (zvláště v Uhrách a Belgii) odpor proti centralismu a germanizaci. — Leopold II. se přes klerikální útoky a přes důsledky francouzské revoluce držel zásad josefinismu. Dvouletá vláda Leopoldova (1790—1792) je organickou součástí a pokračováním Josefovy éry. Je zároveň úvodem k období třetímu, které nastalo po Leopoldově smrti.

Vláda císaře Františka I. (1790—1835) přinesla základní změny. Císař ten byl nepřitelem josefinství. Přes nepříznivé okolnosti však došlo přece jen k jakémusi obrození josefinismu, které Winter jmenuje v prvním jeho období „Nachjosefinismus“ a od r. 1835 „Spätjosefinismus“. Vedle úředníků a důstojníků byli to zejména kněží, kteří se tehdy přidržovali zásad josefinismu a teoreticky jej podpírali, jako např. Bolzano. Rečený panovník však nebyl s to, aby našel samostatnou linii své církevní politiky. Na jedné straně viděl s Metternichovou pomocí v Římě nejdůležitějšího spojence pro myšlenku legitimacy a statuu quo v Evropě; na druhé straně odmítal však velký vliv papežův jako nebezpečí vnějšího zásahu.

Osvícenství bylo potom vystřídáno romantismem a německým idealismem. Romantismus měl dvě stránky: a) pokrokově revoluční, b) reakčně restaurativní. Na jedné straně odpovídal pokročilému stadiu vzniku buržoazních národů, na druhé straně sloužil jako ideologie feudalismu, který bojoval o své bytí. Totéž platí o německém idealismu. V Rakousku, které bylo za západní Evropou opožděné, mohl mít „Nachjosefinismus“ i „Spätjosefinismus“ (kořenicí v osvícenství 18. století) pokrokovou úlohu především jako duchovně a církevně reformní hnutí,

nikoli jako jen „státní církevnictví“. Na druhé straně však přišel josefinismus směrodatným kruhům v Rakousku vhod v jejich snáhách udržet feudalismus pomocí svazku s buržoazií, aby nebylo třeba se obávat revoluce. Josefinismus tedy neznamenal — a to musí být důrazně podtrženo — jen církevní reformu, i když je tato otázka v knize především zpracována, nýbrž souvisel také s buržoazním reformním hnutím a s podporou manufaktur i obchodu na půdě rakouské monarchie.

Sily proti josefinství se objevily r. 1830. Klíčoví raný liberalismus byl v Rakousku potlačen a byl utužen svazek s římsko-katolickou restaurací. Rakouská katolická restaurace, která začala na počátku století, dospěla k svému poslednímu projevu: jesuité přicházeli do německých dědičných zemí monarchie. Tím se začalo poslední období josefinismu: Spätjosefinismus. Přesto, že v rakouské vnitřní politice se uplatňovaly pod Meternichovým vlivem silnější idee restaurace a přes všechnu součinnost Říma i jesuitů zůstalo josefinství v rakouské monarchii stále silné. Římsko-katolická restauraci se nepodařilo úplně se prosadit; zejména v Čechách zažila tato restaurace po počátečních úspěších v l. 1835—38 tvrdý úder. Bolzano zůstal přes všechny útoky vítězem. Velkým pomocníkem v údobí pozdního josefinství byl hrabě Kolowrat, který stál v čele rakouského úřednického tělesa, a který uplatňoval jako Meternichův protihráč svůj vliv ve prospěch josefinství i proti jesuitům.

Liberalismus, který se v Rakousku prosadil r. 1848, byl josefinstvím svým způsobem připraven. Josefinství jako samostatné duchovní hnutí ustoupilo potom teprve s počátky stranického-politického života, který byl umožněn říjnovým diplomem 1860. — Winter mluví tedy o 100 letech josefinismu! Kniha jeho končí výhledem k funkci církve dnes (r. 1962) a k perspektivám církevní reformy.

Wintrova kniha je důležitá už po té stránce, že josefinství není dosud z marxistického hlediska zpracováno. Těžiště knihy je v době počátku tzv. národního obrození, kdy se formovaly ve střední Evropě novodobé národy. O této době, zejména o století 18., je dosud málo známo. Byla-li Wintrova kniha přínosem už v době svého prvního vydání, je přínosem také vydání druhé. Aktualnost 2. vydání je podtržena také tou okolností, že v l. 1951—61 vyšly v rakouské akademii věd pětisvazkové dějiny josefinismu z pera jesuity F. Maasse, vůči jehož pojetí Winter má zásadní výhrady, takže 2. vydání může být chápáno jako polemika svého druhu. Lze to však říci jen do jisté míry, poněvadž Winter své 2. vydání sice přepracoval, ale nikoliv natolik, aby se změnila celková koncepce jeho knihy. „Geistesgeschichte“, která je uvedena v podtitulu 1. vydání, odpovídá i v jeho 2. vydání Wintrovu přístupu k věcem. Třeba dodat, že ve 2. vydání jsou přidány na vhodných místech věty nebo celé odstavce, které původní výklady dokreslují stručnými charakteristikami historického vývoje z hlediska marxistického.

Hledisko a vymezení problematiky je tu stále úzké. Winter praví sice v doslovu (str. 357), že josefinství nelze chápat pouze z hlediska reformního katolictví, nýbrž také z jiných hledisek. Kniha jedná opět o historii katolicky reformního hnutí. Proto asi musí Winter ve svém závěru konstatovat (str. 357), že dílo Valjavcova (Der Josephinismus. Zur geistigen Entwicklung Oesterreiches im 18. und 19. Jahrhundert. I. vyd. 1944, II. vyd. 1945) je vhodným doplňkem jeho práce, protože — přes svůj podtitul — chápe otázky širě. — Je nepochybné, že historik nemůže chápat josefinismus jen jako problém snah o reformu církve.

S uvedenou Maassovou koncepcí Winter krátce polemizuje a vytýká mu, že nechce vidět v josefinismu jeho reformně katolickou povahu a vůbec žádné pozitivní souvislosti mezi josefinismem a katolictvím; přičítá mu nehistorickou metodu a dogmatické stanovisko (str. 358—359). Hlavní Maassovu tézi, že josefinství brutálně poranilo práva církve, Winter odmítá. V té souvislosti se vyrovnává s novou literaturou předmětu, jak je vidět také z polemik s jinými pracemi i z rozšířeného poznámkového aparátu.

Nedostatkem v knize W. je nezáměr o nacionální stránku a o ideu slovanskou tohoto období, která měla v Rakousku právě klíčový význam. Winter přihlíží k situaci ve slovanských zemích rakouské monarchie jen výjimečně a výhradně v souvislosti s náboženskou problematikou. Mělo by tu být však řečeno více a to zejména tam, kde Winter konstatuje, že v generálních seminářích se pěstovaly také slovanské jazyky a když říká, že národní obrození slovanských národů v habsburské monarchii dostalo v josefinských generálních seminářích důležité impulsy (str. 150—151). — Winter tu ovšem správně říká, že nešlo o ctlevědomé akce. Ale je nepochybné, že také tyto skutečnosti působily objektivně ve prospěch formujícího se buržoazního nacionalismu. — Když Winter mluví o úloze josefinství pro dějinný vývoj českého národa a jiných slovanských národů rakouské monarchie, správně píše (str. 346) o úloze kladné (společensky) a záporné (nacionálně); ale nacionální stránku problematiky načrtává jen stručně (na základě novější literatury).

Obraz Dobrovského je zpracován (str. 154—160) jen z hlediska jeho působnosti jako vice-rectora a rektora generálního semináře v Hradišti u Olomouce. Dobrovský je charakterisován.

jako osvícenský reformní katolík; z Wintrova materiálu také vyplývá, že Dobrovský byl věřící katolík, což někdy nejnovejší badání se snaží potlačovat. Výstižně vcelku je srovnání Dobrovského a Stacha. Poučná je korespondence Dobrovského s lužickým biskupem v Budyšíně Josefem Locksem. Jestliže G. Dobnera Winter označuje pouze jako obhájce Jana Nepomuckého, zkrusuje tím poněkud situaci.

Sociální kontext se dostal do náboženské problematiky na několika místech. Tak zejména v souvislosti se selskými bouřemi v 70. letech. V té souvislosti Winter upozorňuje na spojitost náboženského neklidu se sociálními nepokoji. Úvahy o tom jsou ovšem příliš stručné. — Stejně je tomu také, když Winter soudí (str. 187), že josefinství vytvořilo podmínky pro počátky českého národního obrození, anebo když soudí (str. 188), že josefinství nejen nepřekáželo národnímu obrození Slovanů, ale je naopak podporovalo.

Slovensko se dostalo ke slovu jen v souvislosti s Bernolákem, Charvatsko jen v souvislosti s tím, že se tam nejlépe projevila (str. 206) souvislost josefinství s jakobinstvím. To je jistě správné, ale klíčový význam by tu měl mít také silný odpor charvatské šlechty k josefinství a konfrontace s pozdějším vývojem, kdy se reagovalo na tlak ze strany Uher orientací na Vídeň. Polsko (Halič) se dostalo do kontextu jen osobou arcibiskupa Ankwiceze.

Jestliže druhá polovina knihy se obírá otázkami, v jejichž středu stojí Bolzano a jeho okruh — otázky ty zná Winter velmi důkladně —, jako problematické bylo by možno označit souvislosti josefinství s liberalismem. Bylo by možno se zastavit u formulace, že osvícensví našlo v liberalismu své obnovení (str. 306), protože se opět bojovalo o svobodu a rovnost individua, anebo že rok 1848 přinesl pozdní „květ“ josefinství (str. 344). Jde o otázky, které jsou historicky podmíněné, a které je nutno klást v rozdílných polohách.

Wintrova katolicky reformní koncepce problému je patrna výrazně také při hodnocení událostí r. 1848. Nelze zamlčet, že náboženské otázky a jejich úlohu v revolučním hnutí 1848 obvykle přehlížíme. Byly ještě dosti silné. Je v podstatě správné, když Winter uvádí společenskou diferenciaci v souvislosti s diferenciací nábožensky názorovou. — Nápádný je však u W. malý zřetel k nacionální stránce vývoje r. 1848. Právě v tomto uzlovém bodě historického vývoje mělo by být uplatněno stejné hledisko společenské jako národnostní i náboženské. — Jestliže Winter konstatuje (str. 346), že nemálo josefinských kněží bylo těsně spjato s vývojem českého národa, je asi poněkud jednostranné charakterizovat Vinařického, Jablonského a Štulce jako josefinisty. Všichni jmenovaní mohli být nanejvýš faráři josefinského typu, což po tolika desítkách let není zvláštní zásluha.

Třeba říci, že kniha Wintrova je velmi aktuální. Obírá se také českými zeměmi jako „klasickou oblastí josefinství“. Přináší cenné závěry z hlediska českého vývoje a zasluhuje si právem naši pozornost.

J. MACŮREK

Für eine Welt ohne Krieg und Faschismus. Protokoll der internationalen Konferenz bearbeitet von dr. K. H. Jahnke und W. Lamprecht. Herausgegeben von Zentralrat der FDJ.

Z iniciativy Historického institutu university E. M. Arndta v Greifswaldu byla uspořádána ve dnech 23. a 24. října 1959 mezinárodní konference o protifašistickém hnutí studentstva v Evropě. Pod shora uvedeným názvem byl vydán protokol této konference. Chceme si všimnout příspěvků zabývajících se otázkami boje studentů proti fašismu a problematikou zpracovávání historie tohoto odboje.

Nejobsáhlejší a vlastně programový příspěvek přednesl dr. K. H. Jahnke pod názvem *Odkaz protifašistického odboje studentů Evropy v boji proti německému militarismu* (s. 5—45). Ve svém příspěvku, vycházejí z vlastního studia i bohatě využívají materiálu předchozí konference o této problematice, snaží se postihnout v co největší úplnosti boj evropského studentstva proti fašismu. Podle jeho mínění je potřebí řešit dva hlavní problémy: jakou účast na protifašistickém boji měli studenti a mladá inteligence a která poučení a závazky vyplývají pro dnešní akademickou mládež z tohoto boje. Jahnke se ve svém příspěvku pokouší o periodizaci protifašistického odboje studentstva. Podle něho tvoří prvé období léta 1933—35, která charakterizuje jako boj antifašistického studentstva proti nastolení fašistického panství a na obranu demokratických práv a svobod. Druhé období tvoří léta 1935—39, kdy 7. kongres KI dává orientaci studentskému boji proti militarismu a imp. válce. Třetí období 1939—41 charakterizuje jako období podílu studentů na boji lidových mas proti politice útisků německým imperialismem. Čtvrté období 1941—43 chápe jako období rozmachu tohoto boje po přepadení SSSR. Páté období 1943—45 je obdobím rozmachu po vítězství RA na Volze až do úplného zničení fašismu. Na základě této periodizace snaží se autor postihnout studentský odboj v celé jeho šíři. Jeho příspěvek přináší především obdivuhodně množství fakt. Autor si hned v prvé